

Iets over de verdwenen klokken van Staveren (gepubliceerd in 't Stavers Krantsie maart 2025)

Laatst, op 2 februari, galmden in vele plaatsen in Friesland en andere delen van het land de klokken om de 'vergeten' watersnood uit 1825 te herdenken. De klok in de Nicolaaskerk werd ook geluid en dat was mooi.

Dit stukje gaat over een klok uit Staveren met een trieste afloop.



In verschillende publicaties is al het één en ander over de klokken van Staveren geschreven, maar dat luiden van de klokken op 2 februari bracht ons op het idee nog iets uit de onbekende historie uit te diepen.

Niet dat het ons veel verder zal helpen, want de klok waar dit verhaal over gaat bestaat niet meer. Hoezo?

Velen zullen het niet weten, maar de klok in de Nicolaaskerk dateert uit 1964. De vorige kerkklok werd in WO-II gevorderd en na de oorlog, op het oog, ongeschonden weer teruggevonden. Iedereen was blij dat de historische klok niet omgesmolten was om er kogels en granaten van te maken. Maar helaas, de klank was niet mooi meer. De klokken werden nu eenmaal niet weggehaald om ze zorgvuldig op te slaan en te bewaren.

Deze klok stamde uit 1629 en hing in een torentje of koepeltje op het vroeger stadhuis dat op de tekening uit ca 1790 is te zien. In 1889

werd de bouw van het nieuwe (inmiddels voormalige) stadhuis aan de Voorstraat aanbesteed, maar zonder koepeltje zodat de klok overbleef. Het stadsbestuur stelde daarom deze klok, onder bepaalde voorwaarden, in 1861 beschikbaar om in toren van de nieuwe Nicolaaskerk op te hangen.

Maar, zou u kunnen zeggen, bij de oude Nicolaaskerk stond toch ook een toren en daar zat toch zeker wel een klok in?

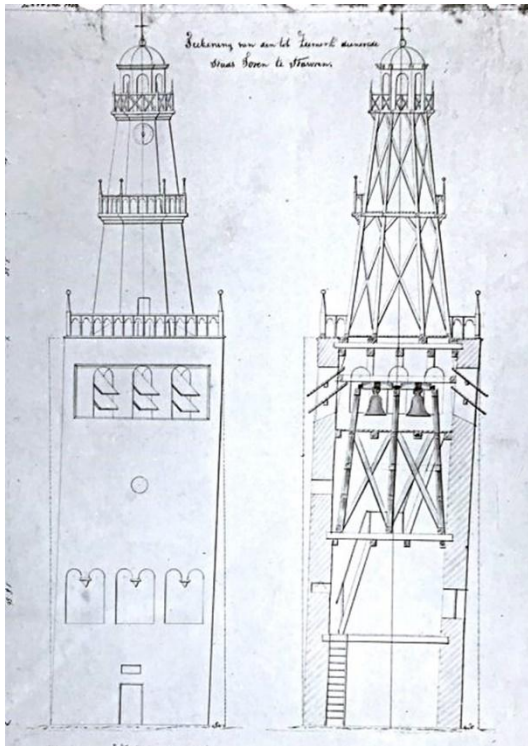
Ja, dat klopt, maar daar zit een verhaal aan vast.

Staveren had tot 1860 een vrijstaande klokkentoren. Dat was in zekere zin wel bijzonder. Bekend zijn de losstaande toren bij de Grote of Sint Gertrudiskerk in Workum (omstreeks 1523 gebouwd) en de Oldehoofster toren in Leeuwarden die in 1553 naast de Sint Vituskerk is gebouwd. Ook in Groningerland vinden we een aantal losstaande klokkentoren, maar het er niet veel.

Onze klokkentoren, om het zomaar te zeggen, werd in 1616 ook zo gebouwd. De Nicolaaskerk stond er al veel langer en de raad wilde graag een nieuwe stenen klokkentoren en die kwam uiteindelijk naast de kerk te staan.

In de zware vierkante toren konden twee klokken hangen, een grote en een kleine.

Ook in de torenspits kwam een klein zogenoemd 'halfuursklokje'. In ieder geval staat het vast dat de kleine klok in de toren in 1488 werd gegoten, want dit stond in Romeinse cijfers in de rand gegraveerd. Deze klok hing oorspronkelijk in de de Mariakerk die in 1531 werd afgebroken. De kleine klok werd daarom sindsdien de Mariaklok genoemd. Wanneer de grote klok is gegoten was niet helemaal duidelijk.



Goitzen Eenling heeft in zijn boekje uit 2005 over de 'Geschiedenis van de Nicolaaskerk te Stavoren' zijn gedachten erover laten gaan. De inscriptie in de grote klok gaf namelijk een mysterieus jaartal aan: Anne 12233 (maar dan met de cijfers op z'n kop). Doordat ook de namen van de klokkenmakers in de rand waren gegraveerd kon hij reconstrueren dat de klok in ieder geval nét na 1550 gegoten moest zijn en niet al ergens in de 13^e eeuw. Met enige fantasie zouden we in de omgekeerde cijfers het jaartal 1553 kunnen zien.

Toen de klokkentoren in 1845 wegens bouwvalligheid afgebroken moest worden was er geld tekort om de sloopkosten te dekken. Besloten werd toen om de klokken te veilen en de opbrengst ervan te gebruiken om het gat in de sloopkosten te dekken.

De kleine Mariaklok uit 1488 werd voor 805 gulden verkocht aan een kerkvoogd uit Rauwerd en die ervoor zorgde dat de klok uiteindelijk in de kerk van Irnsum terecht kwam. Ook deze klok kwam na de oorlog beschadigd terug en men besloot de klok niet in te ruilen, maar deze inclusief de inscriptie opnieuw te laten gieten en zo is het gebeurd. De grote klok werd voor 1064 gulden en 30 cent aan een koperslager uit de Jodenbeestraat in Amsterdam verkocht. Daarna is ook deze klok uit het zicht verdwenen.

Het antwoord is dus dat de twee klokken in de toren die naast de oude Nicolaaskerk stond niet meer beschikbaar waren voor de nieuwe Nicolaaskerk. Ook het hiervoor genoemde halfuursklokje uit de torenspit kon niet meer gebruikt worden, want die was al in 1822 als vergoeding voor uitgevoerde herstelwerkzaamheden aan de toren aan de aannemer geschonken.

Zoals hiervoor al is opgemerkt weten we wat er met de oude klokken uit Stavoren is gebeurd, maar er is kort geleden een nog ontbrekend puzzelstukje over de grote klok teruggevonden.

In 't Krantsie is enkele jaren geleden werd bekend gemaakt dat het oude stadsarchief van Stavoren naar het cultuurhistorisch centrum 'De Tiid' in Bolsward is verhuisd. Sindsdien heeft men met behulp van vertaalprogramma's oude handgeschreven documenten uit dit archief van vóór 1580 geprobeerd te transcriberen en te vertalen naar leesbare teksten. Deze teksten heeft 'De Tiid' inmiddels, voor eenieder die daarin geïnteresseerd is, op hun website gezet.

Veel van die teksten blijven alsnog lastig om te lezen omdat de schrijfwijze, de grammatica, en de woordkeuze uiteraard uit een andere tijd dateren, maar bij het nalezen van de transcripties viel ons wat op.

We gaan, met uw welbevinden, terug naar het jaar 1556.

Op 15 april 1556 kwam meester Harmen van Oldenzeel, klokgieter uit Leeuwarden, voor hemzelf en als borg voor zijn compagnon meester Gerryt van

den Dam, naar het stadhuis van Stavereen om zijn geld in ontvangst te nemen. Daar verklaarde hij uit handen van Galtje Andriesz en Douwes Leeuwkes, volmachten van burgemeesteren, schepenen en raad van de stad Stavereen en hun ingezetenen, een bedrag van 100 keizers- of carolusgulden te hebben ontvangen.

Het ging om de eindafrekening of een termijnbetaling voor de nieuwe klok 'by ons gegoten ende binnen Stavereen geleverd'. De 100 carolusgulden waren in ieder geval een deel van een groter bedrag waar Harmen en Gerryt recht op hadden. Harmen bedankte beide heren hiervoor.



Toch was er nog iets niet duidelijk. Het kan zijn dat Galtje en Douwe niet zeker waren of meester Gerryt wel de helft van het geld zou krijgen, maar het kan ook kunnen betekenen dat zij bang waren dat Gerryt achteraf bij Stavereen zou aankloppen om zijn eigen helft (alsnog of nogmaals) te ontvangen. Het lijkt er in ieder geval op dat het vertrouwen tussen de partijen broos was.

Harmen had daarom een advocaat van het Hof van Friesland ingeschakeld opdat Galtje en Douwe 'beter versekert moegen zyn voer eene helfte der voorschreven hondert keysers guldens concernerende ' zijn compagnon meester Gerryt. Dit om te voorkomen dat Gerryt een 'ygen naemaning ofte opspraecke tegens die van Stavereen (zou) maecken ofte doen'. De advocaat en de klokkenmaker Harmen hadden dit 'met onse hand ende merck bevesticht'.

Het lijkt alsof iedereen hiermee de lucht had geklaard, maar het verhaal kreeg toch nog een staartje. Er is namelijk nog een akte over deze zaak bewaard gebleven. Hieruit blijkt dat de betaling toch tot een langdurig conflict leidde.

Van dit vervolg is helaas geen transcriptie van de oude tekst gemaakt, maar wel een duidelijke samenvatting.

Harmen van Oldenzeele en de huisvrouw van Gerryt van den Dam verklaarden namelijk op 25 juni 1574 dat Stavereen alles wat het voor de klokken verschuldigd was, na het vonnis van het Hof van Friesland, heeft betaald.

Dit was dus bijna 25 jaar later! We zullen in de toekomst mogelijk nog eens een poging kunnen doen om de behandeling in het Hof te reconstrueren, maar voorlopig laten we het hierbij.

Want, in ieder geval weten we nu dat de grote monumentale klok (met een diameter van 1,22 en een hoogte van 1,27 meter en een gewicht van 1176 kilo) vóór 15 april 1556 was geleverd. Omdat de klokkenmakers nu eenmaal boter bij de vis wilden mogen we aannemen dat de klok begin 1556 gegoten werd.

Zoals hiervoor al geschreven, kunnen we er vanuit gaan dat de klok niet meer bestaat, maar met behulp van de vertaalde teksten kon toch weer een ontbrekend stukje in de Stavereense geschiedenispuzzel worden gelegd.

Studiegroep Oud Stavereen